

A délvidéki törökellenes háború interpretációja a bécsi Magyar Kurír 1789-es évfolyamában

Döbör András¹

Absztrakt

Tanulmányomban bemutatom a II. József császár által II. Katalin orosz cárnővel szövetségben az Oszmán Birodalom ellen, az 1739-es belgrádi békében elvesztett szerbiai és havasalföldi területek visszaszerzéséért 1787-ben indított, főként a Délvidéken folytatott, 1789-ben Belgrád és Szendrő bevételével végződő török háború politikai és társadalmi következményeinek interpretációját a Magyar Kurír című bécsi magyar nyelvű hírlap 1789. évi híryanagában. Kutatásom alapját a kezdetben jozefinista, majd a bécsi felvilágosult eszmék terjesztése helyett egyre inkább a magyarországi valóság és a nemzeti sérelmek felé terelődő, a rendi ellenállás irányába elmozduló, Szacsvay Sándor által szerkesztett Magyar Kurír hírlapi cikkeinek tartalmi és statisztikai elemzése adja, amely során a délvidéki török háborúról szóló tudósításokat és beszámolókat összevetem és szélesebb kontextusba emelve elhelyezem a lap 1789. évfolyamának témahálójában. Kutatásaim eredményeképpen igyekszem bemutatni, hogyan viszonyul a téma a korabeli közbeszédet és közgondolkodást uraló és megosztó, aktuális külpolitikai, belpolitikai és társadalmi témákhoz, úgymint a francia forradalom és az egyéb európai szabadságmozgalmak eseményeihez, a háború terheit nyögő Magyarország lakosait sújtó gazdasági és egészségügyi problémákhoz, és a II. József reformjaival és uralmával szemben mindinkább kibontakozó nemzeti mozgalom törekvéseihez.

1. A délvidéki török háború

A délvidéki török háborút, az utolsó Habsburg–török háborút Ausztria az oroszokkal szövetségben indította 1787-ben. A birodalmi hadsereget maga II. József császár vezette, mivel kötelességének érezte, hogy a háború idején a sereggel vállalja a megpróbáltatásokat. A harcok másfél évig váltakozó szerencsével folytak; nagyok voltak a veszteségek, a törökök betörték Magyarország déli területeire, a császár elrendelte az újoncozást, és gabona szállítására és hadisegély fizetésére szólította fel a magyar megyéket. Mindez az új adórendszer előkészítésével kapcsolatban fellángoló rendi ellenállást csak tovább fokozta, a megyegyűlések feliratokban utasították vissza a császár rendeleteit, mondván újoncokat és adókat csak az országgyűlés szavazhat meg. A maláriában megbetegedő császár súlyos betegen tért vissza a hadjáratból, állapota 1789-ben tovább súlyosbodott. Noha megígérte a rendeknek az országgyűlés összehívását, de már nem sikerült lecsillapítania az elégedetlenkedőket. Mikor Laudon tábornagy vezetésével 1789 októberében végül sikerült bevenni a szövetségeseeknek Belgrádot, II. József már halálos ágyán kapta a hírt. Halála után utódja, II. Lipót császár – a törökökkel szövetségre lépett poroszok fenyegetése miatt – 1791-ben megkötötte a szvisovi különbékét, amelyben Ausztria lemondott Belgrádról, és beleegyezett a háború előtti status quo helyreállításába. A török háborút Oroszország egyedül folytatta, az 1791-es békekötés lezárta a magyarság és a törökök majdnem négy és fél évszázados háborúit is.²

2. A jozefinista Szacsvay Sándor és a bécsi Magyar Kurír

A székely nemesi családból származó, tanulmányait a debreceni és a pozsonyi líceumban folytató, majd Bécsben jogot is hallgató, a jozefinista értelmiségiek közé tartozó Szacsvay Sándor 1784-ben tért vissza Pozsonyba, ahol az első magyar nyelvű újságnak lett a szerkesztője. Az 1784–1786 közötti, Szacsvay által szerkesztett pozsonyi *Magyar Hirmondó* a nyelvrendelet után is megőrizte a jozefinista eszmék iránti rokonszenvét, és II. József politikájának híve, reformjainak közéletévője és támogatója maradt. Sőt, fő feladatának a „jó fejedelem” rendeletei ellen vétők leleplezését tartotta. A felvilágosult udvarnak és az enyhébb cenzúravizonyoknak köszönhetően satirikus, voltaire-i stílusban támadta a konzervatív, rendi alapokon álló magyar egyházi és közigazgatási vezetőket, a francia „*ancien regime*” csillogását és értelmetlen pazarlását és butaságát idéző „*dámákat*”, a vakbuzgó és babonákban hívő, vagy a vallás és hit parancsait szerinte lépten-nyomon megszegő papságot és az általuk megtévesztett hívőket – összességében a magyar rendi-feudális viszonyokat – már ekkor sok ellenséget szerevve magának. Egy biztos azonban, az első magyar újság ekkor érte el legnagyobb népszerűségét 449 előfizetővel, amit Szacsvay anyagi viták miatti menesztése után nem tudott felülmúlni többé.³

Az újságírással ekkorra magát végleg eljegyző Szacsvey 1786-ban Tállyai Dániellel, a *Pressburger Zeitung* korábbi szerkesztőjével, ekkoriban egy szlovák lap, a *Presspurské Nowiny* kiadójával, saját magyar újság kiadását fontolgatta. Tállyai Dániel – aki a kor viszonyai között nyugodtan tekinthető a sajtót megélhetési forrásnak tekintő üzletembernek – terve az volt, hogy szlovák lapja mellett még két lapot indítson. Egy magyar nyelvű lapot a *Magyar Hirmondó*, és egy német nyelvű lapot a *Pressburger Zeitung* ellenlábasaként és üzleti konkurenciájaként.⁴

Előfizetési felhívást hirdettek hát a *Magyar Kurír*ra és a *Pressburger Merkur*ra, de a helyi nyomdászok, Patzkó és Landerer – hiába szüntette meg II. József még 1781-ben a sajtómonopóliumot – minden követ megmozgattak, hogy a megjelenést megakadályozzák, és az egyértelműen gazdasági érdekekért folyó harc a nyomdászok győzelmével végződött. A két lap egy-egy mutatószámára végül 1786 júliusában engedély nélkül jelent meg, ezért a városi tanács lefogatta Webert, a nyomdászt. Szacsvey számára azonban nem ezért kellett elsősorban Pozsonyból távoznia, hanem azért, mert ekkorra már a nyomdászokon kívül is sok befolyásos ellenséget szerzett magának, elsősorban a *Magyar Hirmondóban* állandóan kritizált pozsonyi papság és az előkelő dámák, valamint a „*Fő Tisztelendők és Méltóságok*” miatt.⁵

A történet az év végétől Bécsben folytatódott, a *Magyar Kurír* indítását ott nem lehetett a sajtóprivilegiumra hivatkozva megakadályozni, valamint csábító volt a birodalmi főváros felvilágosult légköre is. 1786. december 2-án már a birodalom székvárosában jelent meg a második szám, és 1787 januárjától egészen az 1793. évi első számig, a laptól való eltávolításáig, Szacsvey Sándor kiadásában és szerkesztésében jelent meg a szakirodalomban csak a „*második magyar nyelvű lapnak*” nevezett *Magyar Kurír*.⁶

3. A délvidéki törökellenes háború elhelyezése a Magyar Kurír 1789. évfolyamának témahálójában

Szacsvey egyértelműen Bécsben vált a korszak leghaladóbb és legjelentősebb újságírójává és lapszerkesztővé, aki a korabeli sajtóviszonyokhoz képest előremutató publicisztikai színvonalat ért el. Őt sem kerülhették el azonban azok a jellemző belső konfliktusok, amelyek a jozefinista értelmiséget jellemezték a nemesi-rendi ellenállás erősödésével, hiszen levelezőinek köszönhetően szoros kapcsolatban maradt a hazai élettel, tudomást szerzett az uralkodóval szembeni elégedetlenségről, amit a délvidéki török háború még inkább fokozott, és a nemességről áterjedt a parasztságra és az értelmiségre is. Lapjában jól nyomon követhető az a fokozatos változás, ami ennek a korszaknak jellemző lenyomata.

A kezdetben jellemzően lelkes jozefinista, aki „*bölcs uralkodónak*” és „*a mi édes hazánk édes atyjának*” nevezte II. Józsefet, lapjában síkraszállt a vallási türelem

érdekében, támadta a rendi követeléseket, és elsősorban az egyházi személyeket, támogatta a nemesi adómentesség felszámolását, valamint elítélte a németalföldi és franciaországi mozgalmakat, a politikai változásokra reagálva hangnemet váltott.

Megőrizve jozefinista felfogását, már nem lázadásnak írta le a franciaországi eseményeket, hanem szimpátiával fordult felé. A francia forradalom híreinek terjesztésében pedig különösen kiemelt szerepet játszott, tudósításainak, kommentárjainak különleges stílusa miatt. Forrásai a külföldi újságok voltak, de mivel a híreket csak a bécsi hivatalos lap alapján közölhetett, ezért fiktív, a korban népszerű, felvilágosult írók által kedvelt és gyakran használt úgynevezett alvilági dialógusok műfaját alkalmazva egészítette ki a hivatalos tudósításokat. Szacsvey lapjában hol állatok (verebek, fecskék, kutyák), hol történelmi személyek (Machiavelli, Nagy Sándor, Demokritos), hol mesehősök (Aesopus) szájába adta a „francia zenebona” interpretálását, valamint a jozefinistákra egyébként jellemző módon sokszor elítélő hangnemben, így is enyhítve a cenzúra éberségét.

A korszak másik jelentős, a Habsburg Birodalmat érintő külpolitikai eseményét, a török háború híreit⁷ a cenzúra fokozódó nyomása ellenére közvetlen harctéri tudósításokban ismertette, a bécsi hivatalos lapból átvett írások mellett, melyeket csillaggal megjelölt⁸, hogy elválassa azokat a sajtójától.

Igyekezett kiemelni a magyar egységek harctéri sikereit, helytállását, például az 1789. július 22-ei lapszámban hosszú összefoglalást közölt a Bánságban állomásozó, főként Fehér, Veszprém, Vas és Sopron vármegyék fiataljaiból álló Erdődi-huszárokról, akiknek históriájával⁹ bizonyította „*átallyában jó katona a' Magyar más ellenség ellen is, különösen pedig a' Török ellen...*”¹⁰ Később is sort kerített azon magyar huszárezredek „*historiájának*” bemutatására, akik dicsősegesen szerepeltek a harcokban.¹¹

Igyekezett saját tudósítói hálózatát bővíteni, például a lapban meghirdette; „*A' kik a' Táborazó-helyyekekről ezen háború alkalmatosságával bizonyos Tudósításokat küldenek hozzánk ... a' háború után is 3 esztendeig ingyen Ujságokat küldünk az illyeneknek*”.¹² Tudósítóit pedig egyúttal megnyugtatta, hogy senki sem látja leveleiket a cenzoron kívül, írhatnak nyugodtan, ugyanis; „*Az azt vizsgáló Úr kihúzza azt a' mi Levelünkbeől, a' mi nem oda való, másnak pedig nints hatalmában tudakozni ki mit irt*”.¹³

A nyilvánosság kérdésében – a kormányzat által bevezetett újságbélyeg adó ürügyén, melynek rendeletét ismertette korábban¹⁴ – érdekes kirohanást intézett a *Magyar Kurír* 1789. július 4-ei számában: „*A Gondolatok szabadok a' fizetéstől; de ha ezeket már most Ujság-Levelekre írjuk egy fél krajtzárt fizetnek... Fel-ütették a béjeget a' Kurír' Lovára; szolj igazat, vagy hazudj már – fél krajtzár az ára!! Mondj hát igazat.*”¹⁵

Ugyanezen lapszám angliai tudósításban később ismertette az újságbélyeg kialakulásának folyamatát Angliában, és ennek kapcsán merészen nyilatkozik a sajtószabadságról: „*Ez az az egyenes ösvény, melyen Bétsig jött a' Stempel¹⁶: de fájdalom! mely nagy kár, hogy ezen Stempellel Angliából az azzal járó Írásban való Szabadság-is el nem jöhetett. – Angliában olly szabadságok vagyon Stempelt fizető Ujságíróknak hogy ezek a' Király, a' Parlamentomok, a' Ministerium, az Ég és a' Föld ellen-is szabadon ki-mondhatják a' magok gondolatjaikat, és azt közönséges Levelekben árulhatják.*”¹⁷

A parlamenti nyilvánosság intézményét is ismertette olvasóival Szacs vay, miszerint ami „*a' Parlamentumokban meg-fordul, azt a' Nép 14 nap alatt már az Ujság-Levelekből tudja, és így drága árron is örömet fizeti (...)* ezek által adnak mindent tudtára a' Népnek; itt Ujságot irni és nyomtattatni mindennek minden rostálás nélkül szabad...”¹⁸

A cenzúra által kihúzott tudósításait pedig – ezzel is jelezve olvasóinak véleményét – már következetesen nem pótolta, javította, hanem üresen hagyta, kihúzásokkal és vicces üzenetekkel („*Rostában maradt*”; „*Rosta júk*”; „*A' rostába keresd!*”; „*a' Kurírnak ki se szabad mondani*”; „*itt többet nem írunk, mert a' Budai Újságban is tsak ennyi van erről, de jelent ez is valamit!!*” stb.) jelölte.¹⁹

Az 1789. évi lapszámokban kezdetektől tudósít a francia király által összehívott utolsó rendi gyűlés előzményeiről (követválasztások, gazdasági helyzet, belpolitikai hangulat)²⁰, annak megnyitásáról, a polgári rend által tárgyalni kívánt követelésekről és az első ülések eseményeiről²¹, természetesen a cenzúra keretei közé szorítva, de annak korlátait a korábban jelzett módon egyértelműen tágítva.

Az 1789. június 27-én a cenzúra által erősen lerövidített, és szokásához híven Szacs vay által egyértelműen jelölt módon jelentette a *Magyar Kurír*, hogy a francia rendi országgyűlésben folytatódnak a tanácskozások, „*az ellenkezések, a' belső tűznek füstelgése még meg-nem szüntenek; de semmi nevezetes olvasásra méltó dolog nem történt, hanem hogy nem régiben – –*”²² Majd a rövidre vágott tudósítást követően, a cenzor által kihúzott helyen, áthallásos tanmesét közölt egy meggazdagodott és nemesi rangot szerzett francia szabó mester, és egy elszegényedett márki esetéről, amelyben az alacsony származása miatt csúfolt szabó túl jár a kevély márki eszén, és így fogalmaz: „*...mert én azt a Mesterséget, a' mely által gazdag nemes emberré lettem, most sem szégyenlem*”²³

Július 11-én óvatos hangnemben tudósított a francia rendi gyűlés június 24-ei eseményeiről, amikor XVI. Lajos király semmisnek nyilvánította a rendi gyűlés korábbi döntéseit megkísérelve felosztatni azt, azonban ez a polgári rend és a „sokaság” ellenállásán megtört. Ismertette Neckernek a királlyal folytatott megbeszélését, és annak eredményét, majd a korábban ismertetett jozefinista szemszögből és a cenzúrárt is altatva minősítette az eseményeket: „*Itt a Lárma pohara már teli van;*

a' Polgári rend engedetlen, és azt mondja, hogy ő az, a' ki a' Frantzia Nemzetet tsinálja; a' Nemesi Rendtől magát különböztetni nem akarná: ennek rosszaknak lenni láttatnak a' következesei".²⁴ Az aznapi események ismertetését folytatta a július 19-ei lapszámban is, beszámolva a polgárság felfegyverkezéséről, vidéken a nemesi udvarházak és kastélyok elleni támadásokról, a katonák esküjéről, miszerint nem fognak fegyvert saját népük ellen, valamint a harmadik rend politikai győzelméről: „(...) össze-adá magát a' Papi Rend a' Polgári-Rendel, és annak utána, ugy szólván kényszerítetek a' Nemesi Rend-is ezekkel össze-állani".²⁵ A hír közlése után azonban nem állhatta meg, remekbe szabott glosszában reagált az eseményekre, melyben először kifejtette a francia királyok XIV. Lajos óta fennálló abszolút hatalmát saját népe felett, valamint európai befolyását, és utalt a fennálló politikai helyzetnek köszönhető gyökeres változásokra: „Ilyen hatalmasok valának a' Frantzia Királyok. A Koronás Fejeknek gyületekben Prészes vala a' Frantzia Király, és midön ő szolott, mindenek hallgattak, tsak a nagy Fridrik²⁶ mormólt néha néha. (...) Ezen hajdani hatalmas királyt már most a' maga leg-alább való Jobbágyi a' Polgári Rend szorították határok közé.”²⁷

Szacsvay később is újra és újra visszatért a francia eseményekre, röviden összegezve a kapott híreket a politikai és gazdasági helyzetről, miszerint a válság tovább tart. Július 25-én rövid kommentárban jelezte, hogy „Párisban és egész Frantziaországban még sem egész a' belső tsendesség – a szükség pedig könyökig kotorász a Frantzia kenyeres kosárban”.²⁸

Július 29-én pedig újabb publicisztikában már azt a szófordulatot engedte meg magának, hogy mióta a francia közrend észrevette, hogy „a' nemesi Rend, sőt a' Világnak legnagyobb Fejedelme-is mezittelen születik, meg-hal és el-temettetik – nem akarja hinni, hogy néki a' maga természeti jussához törvényes igazsága ne volna; azért Párisban (...) szüntelen ujjabb ujjabb zenebona fordul elé, melynek majd mindenkor vér-ontás a' vége.”²⁹

Szacsvay politikai publicisztikája egyik csúcspontjának tekinthető az 1789. augusztus 5-ei lapszám, amelyben hosszas írásban tett kísérletet Szacsvay az addigi események történeti áttekintésére. Erre azonban a cenzúra miatt az alvilági fiktív beszélgetések műfaját választotta, melynek során a túlvilágon találkozó francia és magyar veréb meséli el élete és halála történetét, bemutatva egyúttal a francia és a magyar belpolitikai helyzetet.³⁰

A francia veréb, akit az éhhalál juttatott az elíziumi mezőkre, és „amaz örök emlékezetű Vóltérral”³¹ egy napon született, a párizsi újsághírek alapján részletesen beszámolt az 1788 óta történekről: a nagy éhínségről és hidegről, ami 1788–89 fordulóján pusztított, a politikai harcokról a király és a polgári rend között, a király és köznép egymás elleni felfegyverkezéséről, az erőszakos cselekményekről. „Egy szóval kedves veréb Barátom, most mind az éhségre, mind a' zenebonára nézve olyan

környülállások között vagyon Frantzia-ország, hogy tsak a' napokban több hever vala 800 meg-hólt embernél a' maga vérében a' 15-dik Lajos Király piattzán."³²

A forradalmi események ismertetésekor ezután már sokszor kénytelen volt az elíziumi dialógusok formájához fordulni, de igyekezett részletesen tájékoztatni olvasóit a július 14. utáni eseményekről.³³ Az augusztus 22-ei lapszámban például közölte a király, Necker és a nemzetgyűlés levelezéseit a leváltott miniszter Párizsba való visszatérését illetően, a párizsi lapok tudósításai alapján ismertette az Alkotmányozó Nemzetgyűlés első határozatait³⁴, ahogy az többek között a Rousseau-i „társadalmi szerződés”, és a Montesquieu-i „hatalmi ágak szétválasztásának elve” mentén kidolgozza „a' természeti Törvények finom mértéke szerint a' maga Törvényét és a' Nemzetnek boldogságát”.³⁵

Az augusztus 26-ai lapszámban a forradalom kegyetlenségét és az arisztokraták és nemesek elleni atrocitásokat már csak elíziumi publicisztikában, Artois grófjának halott kutyája és Cerberus párbeszédeként tudta közölni³⁶, a forradalom Rajnán túli területekre, pl. Belgiumra való továbbterjedésének felvetését³⁷ azonban még e formában is erősen meghúzta a cenzúra, és ezt persze nem hagyhatta szó nélkül Szacsvay; „Jól tudós Kedves Cerberus néküink kutyáknak hogy van a' dolgunk! Belgiumról sokot nem lehet ugatnunk, nehogy valaki a farkasbörbundánkra jót vágjon; azért itt halgatok.”³⁸ Azt pedig egyenesen komédiának tartotta, hogy a királyt a nemzetgyűlés a „Szabadság helyreállítójának”³⁹ nevezte el; „Oh cerberus! Én egyszer a' Komédián lévén', egy Komédiát szemlélek játszodni Molieréről, melynek a' vala a' Titulusa: A' maga akarhatja ellen tselekvő Orvos”.⁴⁰

1789. október 24-én számolt be ismét Szacsvay a forradalom eseményeiről a párizsi hírlapok alapján, és tudósított a nemzetgyűlési fejleményekről, az éhínségről, illetve az „Asszonyok menetéről”⁴¹ és XVI. Lajosnak és a királyi családnak Párizsba költözéséről.⁴² Szacsvay az események ismertetése után reális politikai érzékkel állapította meg a Nemzetgyűlés és a párizsi nép hatalmának folyamatos erősödését a királyi család felett, utalt a király és főként a királynő fokozódó népszerűtlenségére, és látnoki szavakkal megjósolta a végkifejletet: „...de tsak ugyan ugy vagyon Frantzia-országban a' dolog, hogy Rómában nem minden ok nélkül imádkoznak ezekért”.⁴³ November 7-én pedig rövid hírben közölte, hogy a királyi családot Párizsból továbbra sem engedik ki, a „Király a' Nemzeti-gyűlés rendeléseinek örömet alájja írni kéntelen szerentséinek tartja”.⁴⁴

A franciaországi eseményeken túlmenően árgus szemmel figyelte külföldi hírlapi forrásaiban az egyéb európai szabadságmozgalmakról szóló tudósításokat, és ezek pozitív kommentálása mellett igyekezett elvi kapcsolatot hangsúlyozni az észak-amerikai és nyugat-európai szabadság-mozgalmakkal.

Például a társadalmi haladás tekintetében eltérő talajon álló lengyel köztársasági mozgalomról való 1789. június 24-i tudósításában érdekes párhuzamot von: „Az Orosz Tsászárné Katharina⁴⁵ minden Seregeit és élés-házait Ukrániából

kiköltöztette. Már most a' Pátrióta Lengyelek az ő ugy nevezett Királyos Közönséges társaságoknak belső jobbításában foglalatoskodván azt beszélik az Ország-gyűlésben, hogy ezen mostani Lengyel Királynak halála után, egy Punktum Királyok se légyen, hanem egész Szabad-társasággá tegyék Országjokat. – Kezdenek minden Nemzetek a' Vassinkton⁴⁶ Filozofiájával élni, és midőn Európában Monárkiák volnának felálló félben, a' Frantzia Nép Anglus szabadságra sohajtozik. s. t. – – ”⁴⁷

Az 1789. július 11-ei számban közölt varsói tudósításában pedig a lengyel nemeség által önként megszavazott hadiadó kapcsán komoly politikai áthallásokkal idézte egy Rubikovszki nevű gazdag nemesember beszédét, aki felszólalt a nemesek által önként fizetendő adó mellett: „Adjuk-meg a' dézmát a' mi kedves Hazánknak azokból a javainkból, mellyeket tőle vettünk. (...) Inkább akarom én minden vagyonomnak 4-ed részét (...) hazámnak óltalmára fel áldozni, hogy sem egy (...) idegen az én házomat fel-forgassa, és én velem a magom születtem földjén betstelenül bánynyék. – Ha a Fátum a' mi Kedves Hazánknak és Társaságunknak végső veszedelmét tsak ugyan változhatatlanul el-végzette; készen vagyunk mi is közönségesen a' mi kedves Hazánk' Koporsójába temetkezni... és a' mi vérünkkel Hazánk gyalázatjának azon tüzét ki-óltani, mely szerint mi Lengyelek az 1772 dik esztendőben, tsak egy tsepp vérünknek is ki ontása nélkül, annyi Országainkat másoknak engedték. (...) De én önként meg-vallom, hogy én az én jószágaimból minden esztendőben 40 ezret vészek, melynek tized részét minden esztendőben hazám' közönséges hasznára önként és örömmel fel-áldozni meg-vagyok határozva.”⁴⁸ A nemesek önkéntes adóvállalását és a közjóért való áldozatvállalását egyértelműen pozitívan ítélte meg több hasonló felajánlás ismertetésével, egyértelműen üzenve ezzel olvasóinak, a magyar nemességnek.

Szeptember 5-én pedig szüksézszerűen tudósít arról, hogy Hollandiában „egy titkos helyen ottan nagy alattomban való gyűléseket tartanak a' Patrióták. E' nem tettzik nagyok; de nagy hír a' ki érti.”⁴⁹

1789-re már élesen elüt a belföldi tudósítások hangneme is a hivatalos hírektől, egyre inkább komorrá festve a képet. Brassóból jelentette a Kurír egy levelezője, hogy „mi itt a' széleken tsendesesen vagyunk; de feleségeink, gyermekeink nem tudom mit esznek jövőndőben”.⁵⁰ Háromszéki tudósítója pedig arról tudósította, hogy egy köből tiszta búza ára 13 forintra, a gyengébb minőségűé 10 forintra emelkedett, „és ezen proportzió szerint minden enni és innya való dolgok oly drágák, hogy a' szegénység alig segíthet némely helyeken magán; némely helyeken pedig készpénzzel sem lehet valami inni és enni való dolgot találni... Magyarországnak is minden-felől erre panaszkodnak”.⁵¹

1789 elején a Magyar Kurír beszámolója szerint vig farsang és szép feleség helyett békeséget, egészséget, a pestistől és az éhínségtől való megmenekülést kívántak egymásnak az emberek⁵², május 2-án pedig Hadik András grófnak, a déli seregek parancsnokának írt levelében a rekvirálások miatt éhező parasztokról írt, „a' kik ennek a' háborúnak rajtok rend-kívül való Súlyját már-is alig viselhetik”.⁵³

És Szacsvy megtalálta a módját annak, hogy egy allegorikus mesével fejezze ki véleményét a török háború következményei, a betegségek, járványok és a katonák elszállásolásának terhe miatt nélkülöző nép helyzetére vonatkozóan, egyértelműen célozva az udvar és a „felszabadító” hadsereg felelősségére. A mese a Kertészről szól, kinek a veteményesét egy nyúl megdézsmálta, ezért az Urához fordul segítségért, aki azonnal „flintát akaszt a' nyakába, 36 vadászkutyát és 3 Jágert maga mellé vészen”⁵⁴, és vadászni kezdenek, közben összetapossák az egész veteményest, végül a nyúl a kerítés egy lyukán keresztül elmenekül. „Ekkor hivatja a' Kert Ura a' Kertészt és jelenti néki, hogy a' nyúl a' kertből el-üldeztetett, mint a' Nagy Vezér a' Bánátból. – Meg-járja a' Kertész az egész kertet – s' vakarni kezdi a' füle tövit. – Na! így szól: a' nyúl ugyan el-szaladott; de te Uram – Ti Jáger és Kutya Uramék nagyobbban meg dolgoztátok a' Kertemet, mint a' nyúl száz esztendők alatt megdolgozhatta volna. (...) Ki légyen itt a' Kertész – a' Gazda és a' nyúl? gondolkozzék ki-ki rajta – ha tudni kívánnya.”⁵⁵

Az 1789. augusztus 5-ei, korábban idézett elíziumi dialógusban a magyar Veréb elbeszélésében ismét egyértelműen utalt Szacsvy a Habsburg birodalom belső nehézségeire, a török háború és a rossz gazdasági környezet miatti éhínségekre. Hiszen a magyar Veréb a' megboldogult Mária Terézia császárné alatti boldog időkben született, „mikor a' Búzának vékája, a' legszebbiknek is, tsak 8 garas vala, 's már most Köble 6-7-8 forinton-is el-megyen sok helyyeken. (...) Mi ugyan Verebek ezen bóldog országban soha még éhel-halásra nem jutottunk; de tavaly és az idén sok viszontagságokat szenvedtünk; mert az egyik szomszédunk ellenség, a' másik pedig segítség lévén (...) sokot el-vittenek, sokot el prédáltanak, és félek, hogy tsak a' jövő Karátson után-i az én életben levő fiaim nem várt szükségét fognak szenvedni.”⁵⁶ E publicisztika is óvatosan jelzi, hogy a török háború terhei mellett az elszállásolt német és szövetséges katonák is komoly terhet rónak a lakosságra, és a hadsereg elszállásolása és rekvirálási is okozói az éhínségnek és a bizonytalan belpolitikai helyzetnek.

Figyelme bár a forradalmi eseményekre és a háború okozta helyzetre fókuszált elsősorban, de fokozatosan megjelentek és egyre nagyobb hangsúlyt kaptak – például a *Magyar Hírmondó* szerkesztésénél tapasztaltakkal ellentétben, amikor kifejezetten közönsösnak mutatkozott a téma iránt – a nemzeti mozgalom nyelvi és kulturális törekvései.

A '90-es évek elejére annak köszönhetően, hogy ráérezve a társadalmi szükségletekre és érdeklődésre ilyen irányba módosította tudósításai tartalmát és hangnemtét a *Magyar Kurír*, rohamosan megnőtt olvasótábora és ezáltal befolyása és jelentősége is. Már 1788 végén azzal büszkélkedhetett Szacsvy Sándor, hogy lapjának 800 előfizetője van, amennyi magyar újságnak még soha nem volt korábban. 1789-ben ez a szám 900-ra, 1790-ben pedig 1200-ra emelkedett, ami mutatta a lap és olvasótábora töretlen fejlődését, és bizonyára köszönhető volt ez Szacsvy óvatos

és kritikáktól sem mentes közeledésének a rendi ellenállás irányába, melynek csúcspontját az 1790/91-es országgyűlésről való tudósításai jelentik.⁵⁷

A jozefinista udvar védernyőjében és a II. Lipót alatti átmeneti enyhülés időszakában – bár érték komoly támadások – nem tudták befolyásolni politikai publicisztikáját, sőt ekkoriban egyre inkább a magyarországi valóság és a nemzeti sérelmek felé terelődött figyelme a bécsi felvilágosult eszmék terjesztése helyett, és korát messze meghaladva ekkor alkotta azon rövid, politikai glosszáit, amelyek műfaji meghonosítása a nevéhez fűződik.⁵⁸

A II. Lipót halála utáni politikai változások miatt a régi és az új ellenfelek 1793-ban azonban el tudták érni eltávolítását a laptól.⁵⁹

A szakirodalom által részletesen ismertetett tény, hogy a *Magyar Kurír* betiltására az ürügyet a francia király pörének tárgyalásáról közölt tudósítás szolgáltatta. Az újság 1793. évi 1. számában közölte a király kihallgatásáról szóló cikket, annak ellenére, hogy azt a cenzor eredetileg törölte. Ezen túl az volt a kifogás, hogy a király „*Sie*” megszólítását „*Kegyelmed*”-nek fordították a magyar cikkben, ami királlyal szemben tiszteletlenségnek számított. Az sem számított, hogy a másik magyar lapban, a mágnások által (Széchényi Ferenc, Festetich György, Teleki Pál) támogatott *Hadi és Más Nevezetes Történetekben* is megjelent a tudósítás a cenzor engedélye nélkül, ott mégis csak később elengedett pénzbírság lett a büntetés. A kancellária január 3-án jelentette, hogy a *Magyar Kurírt* betiltották. Szacsvay beadvánnyal fordult az uralkodóhoz, amely egyértelművé teszi, hogy már régóta hátrányosnak látja helyzetét a másik magyar lappal szemben, amely jobban simul a kancellária politikájához, és beszámol a fentebb már elmondott különféle zaklatásokról, amelyekkel szemben lapját mindvégig védenie kellett. Ráadásul őt feleségével és gyermekével együtt a megélhetésétől fosztották meg, hiszen mögötte nem áll senki, csak a vállalkozása, a *Magyar Kurír*, amely hat év alatt 30 000 forinttal növelte a kincstár bevételét, és 14 000 forintot keresett rajta a nyomda. Panaszolja, hogy a cenzor nem járt el szabályszerűen, mindenfélét törölt az ominózus cikkben, ami más lapokban megjelent – és ugyanaz a cenzor engedélyezte a másik magyar lap számára a cikket, amelyért őt büntetik.⁶⁰

Mindezek eredményeképpen száműzetése véglegesnek bizonyult, egészen 1815-ben bekövetkezett haláláig soha többet nem kaphatott újságírói állást sem Magyarországon, sem Erdélyben. Pozsony óta halmozott, az egyház és a főnemesség elleni bűnei; szatirikus cikkei, éles kirohanásai, újságírói kvalitásai, de főleg a hatalmi helyzet változásai – előbb a rendi ellenzék jozefinisták elleni támadásai, később az udvar és a rendek kompromisszuma – miatt, melyekhez nem tudott, nem is akart idomulni, végleg egyedül marad. Az eszmék, valamint az újságírói és lapszerkesztési módszerek, amelyekben hitt ellehetetlenültek az új politikai rendszerben, és közel fél évszázadra volt szükség, hogy a magyar politikai hírlapírás újra elérje azt a szintet, ahol 1787–93 között volt.⁶¹

Jegyzetek

- ¹ A szerző doktorjelölt, adjunktus (Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar)
- ² Katus László: *Magyarország a Habsburg Monarchiában*. In: Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország története*. Budapest, 2010. 536., 584.
- ³ Dezsényi Béla: *A Magyar Kurír és a cenzúra 1787–1793*. Magyar Könyvszemle, 1967. sz. 21. (a továbbiakban: Dezsényi 1967.)
- ⁴ Dezsényi 1967. 22.
- ⁵ Bővebben ír a „pozsonyi előzményekről” Dezsényi Béla már fentebb is hivatkozott tanulmányában (21–27.), melynek alapfeltevése szerint Szacsavay 1793 utáni „parkoló pályára-tételének” okai már e korai újságírói korszakára is visszanyúlnak.
- ⁶ Kókay György – Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, 2001. 36–40. (a továbbiakban: Kókay – Buzinkay – Murányi 2001.)
- ⁷ Magyar Kurír 1789. 13–14., 35–36., 53–57., 59–62., 78–80., 93–98., 118–120., 125–127., 132–138., 144–146., 151–154., 176–178., 195–199., 204–208., 210., 237–240., 254–257., 325–331., 340–344., 353–356., 389–392., 413–420., 429–433., 444–450., 454–458., 460–466., 467–471., 474., 479–481., 484–486., 495–496., 500–505., 509–514., 531–532., 553., 555–560., 581., 594–596., 605–608., 611–614., 619–624., 627–640., 651–656., 660–666., 679–682., 695–697., 708–710., 713–714., 719–722., 726–728., 742–747., 755–767., 771–776., 787–796., 811–814., 820–828., 833–834., 835–849., 858–861., 867–870., 883–890., 899–914., 913–920., 941–949., 962–968., 977–986., 993–999., 1009–1016., 1018–1023., 1024., 1049–1055., 1085–1089., 1097–1140., 1141–1143., 1145–1176., 1182–1190., 1193–1208., 1211–1220., 1229–1239., 1242–1252., 1277–1287., 1293–1301., 1315–1319., 1329–1331., 1341–1346., 1349–1359., 1365–1374., 1382–1387., 1391–1396., 1410–1411., 1418–1421., 1438–1443., 1463–1465.
- ⁸ pl. Magyar Kurír 1789. 915–916. „A’ Fő-Hadi-Tanátstól közelebb ki-adott Tudósítás ez: (**)” megjelöléssel.
- ⁹ Magyar Kurír 1789. 798–800.
- ¹⁰ Magyar Kurír 1789. 797.
- ¹¹ Magyar Kurír 1789. 1057–1062.
- ¹² Magyar Kurír 1789. 706.
- ¹³ Magyar Kurír 1789. 706.
- ¹⁴ Magyar Kurír 1789. 582–584.
- ¹⁵ Magyar Kurír 1789. 707–708.
- ¹⁶ újságbélyeg
- ¹⁷ Magyar Kurír 1789. 717.
- ¹⁸ Magyar Kurír 1789. 717–718.
- ¹⁹ pl. Magyar Kurír 1789. 73., 275., 560., 592., 596., 603., 713., 714., 874., 896., 927., 952., 1333–1335., 1441., 1444.
- ²⁰ Magyar Kurír 1789. 120., 130–131., 358–359., 486., 492–493., 514–516.
- ²¹ Magyar Kurír 1789. 566–567., 574–575., 609.
- ²² Magyar Kurír 1789. 682.
- ²³ Magyar Kurír 1789. 682–684.
- ²⁴ Magyar Kurír 1789. 751–752.
- ²⁵ Magyar Kurír 1789. 781.
- ²⁶ Nagy Frigyes porosz király
- ²⁷ Magyar Kurír 1789. 782.

- ²⁸ Magyar Kurír 1789. 817.
- ²⁹ Magyar Kurír 1789. 831.
- ³⁰ Magyar Kurír 1789. 851–858.
- ³¹ Voltaire
- ³² Magyar Kurír 1789. 855–856.
- ³³ Magyar Kurír 1789. 874–880., 893–897., 930–939., 949–955., 974–975., 986–990., 999–1000., 1055., 1093–1094., 1140–1141., 1208., 1220–1224., 1254–1260., 1290., 1301–1304., 1331., 1347., 1359., 1423.
- ³⁴ Melyek a francia forradalom korszakalkotó alapdokumentumába, az 1789. augusztus 26-án elfogadásra kerülő Emberi és polgári jogok nyilatkozatába (*La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen*) épülnek be.
- ³⁵ Magyar Kurír 1789. 933–934.
- ³⁶ Magyar Kurír 1789. 949–955.
- ³⁷ Magyar Kurír 1789. 952.
- ³⁸ Magyar Kurír 1789. 953.
- ³⁹ *Restaurateur de la liberté*
- ⁴⁰ Magyar Kurír 1789. 954.
- ⁴¹ 1789. október 4.
- ⁴² 1789. október 6.
- ⁴³ Magyar Kurír 1789. 1224.
- ⁴⁴ Magyar Kurír 1789. 1290.
- ⁴⁵ Nagy Katalin cárnő
- ⁴⁶ Georg Washington
- ⁴⁷ Magyar Kurír 1789. 666.
- ⁴⁸ Magyar Kurír 1789. 749–750.
- ⁴⁹ Magyar Kurír 1789. 1003.
- ⁵⁰ Magyar Kurír 1789. 698.
- ⁵¹ Magyar Kurír 1789. 718.
- ⁵² Magyar Kurír 1789. 3.
- ⁵³ Magyar Kurír 1789. 352.
- ⁵⁴ Magyar Kurír 1789. 16.
- ⁵⁵ Magyar Kurír 1789. 17.
- ⁵⁶ Magyar Kurír 1789. 856–857.
- ⁵⁷ Magyar Kurír 1789. 101., 140–145.
- ⁵⁸ Kókay György: *Hírlap és folyóirat-irodalmunk a 18. században*. In: Szabolcsi Miklós (főszerk.), Kókay György (szerk.): *A magyar sajtó története I. 1705–1848*. Budapest, 1979. 140. (a továbbiakban: Kókay 1979.)
- ⁵⁹ Kókay – Buzinkay – Murányi 2001. 40.
- ⁶⁰ Kókay 1979. 150–151.
- ⁶¹ Lásd bővebben: Döbör András: *Egy székely hírlapszerkesztő élete a bécsi sajtópolitika hullámverésében*. In: Kiss Gábor Ferenc (szerk.): *Közös múlt és közös jövő. Belvedere–Szövétnek K., Szeged–Arad*. 2008. 37–38.

András Döbör

The Interpretation and Placement of Joseph II's Southern Anti-Turkish War in the Subject Matter of 1789 "Magyar Kurír"

This presentation aims to show – on the grounds of the dispatch of year 1789 of the Hungarian newspaper published in Vienna under the title *Magyar Kurír* – the interpretation of the political and social consequences of the Turkish war lead by Emperor Joseph II in alliance with Tsar Catherine II against the Ottoman Empire which started in 1787 in order to win back the Serbian and Wallachian territories lost due to the Peace Treaty of Belgrade signed in 1739, and continued mainly in the South and ended by the capture of Belgrade and Szendrő in 1789.

The contextual and statistical analysis of the articles of *Magyar Kurír* – initially Josephinist later focusing more and more on Hungarian reality and national grievances and revolts rather than on spreading the Viennese enlightened ideas – edited by Sándor Szacsuvay forms the basis of my research. I compare the reports and accounts of the southern Turkish war and by bringing into a broader context I place them in the subject matter of volume 1987 of the newspaper.

As a result of my studies I aim to present how the topic relates to issues of foreign policy, internal affairs and social subjects, dominating the contemporary common talk and public thinking, such as to the French revolution and other European movements of independence, to the economic and health problems of the residents of Hungary suffering from the burden of the war and to the increasingly evolving national ambitions against the reforms and reign of Joseph II.

Délvidéki Szemle, 1. Number 2. 5–17. pp. (2015)